

”Clint Eastwood med disktrasa”

- en narrativ innehållsanalys av läromedel utifrån ett genusperspektiv

Av: Dawid Leonard Björkman

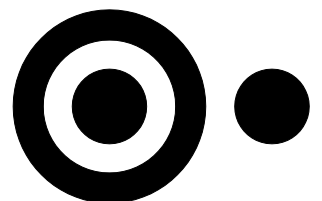
Handledare: Per Ledin

Södertörns högskola | Institutionen för kultur och lärande

Självständigt arbete 1, 15 hp

Vårterminen 2016

Grundlärarutbildningen F-3

G O
T E L L
F i R E
T O T H E
M O U N T A I N

If we live this way it will all fall down
Only fire can go replace his crown
Hey, hey L Y F, how many you kids are scared of
death?

- Elle Jaie

Abstract

Title: Clint Eastwood with a dishcloth - A narrative content analysis from a gender perspective

Author: Dawid Leonard Björkman, spring term 2016

Supervisor: Per Ledin

The aim of this study is to examine how the male characters are portrayed in the television series »Livet i bokstavslandet« based on Connells (1995) theory hegemonic »masculinity« and Butlers theory »gender performativity« and examine if the male characters challenge or maintain gender.

The study proceed from the following questions:

- Does the male characters in »Livet i bokstavslandet« challenge or reproduce traditional gender roles?
- Are the male characters »participant«, »subordinated« or »marginalized« based on Connells hegemonic masculinity theory?

A narrative content analysis has been conducted. The theoretical framework of the examination is based on men and masculinities studies, from a post-modern influenced perspective. Butler's concepts of performativity are of importance in this study. The results of shows, in conclusion, that »Livet i bokstavslandet« does neither challenge nor negotiate new gender roles. From a performativity point of view, the conclusion is that the series maintains prevailing gender roles.

Keywords: gender, hegemonic masculinity, performativity, teaching materials analysis

Nyckelord: genus, hegemonisk maskulinitet, performativt genus, läromedelsanalys

Innehållsförteckning

Abstract.....	3
1 Inledning.....	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	8
1.3 Frågeställningar	8
2 Teoretiska utgångspunkter.....	8
2.1 Hegemonisk maskulinitet	8
2.2 Performativt genus	10
2.3 Pojkflicka	11
3 Tidigare forskning.....	12
3.1 Film	12
3.2 Text	13
3.3 Läromedel	13
4 Metod och material.....	14
4.1 Narrativ innehållsanalys	15
4.2 Utförande	15
4.3 Avgränsning och urval	16
5 Analys.....	17
5.1 Hjältar	18
5.2 Det kommer blod	22
5.3 F som i fiskar	25
5.4 Hjältar	28
5.5 Vokaler	31
5.6 Allt är lek	36
6 Slutsats och diskussion.....	39
6.1 Förslag på vidare forskning	42
7 Käll- och litteraturförteckning.....	43
7.1 Tryckta källor	43
7.2 Elektroniska källor	44
8 Appendix.....	46
8.1 Hegemonisk maskulinitet	46
8.2 Nikolajevas schema	46

1 Inledning

På internationella kvinnodagen i år refererade tidningen The Guardian till en ny rapport från Unesco som visar på en utbredd könsdiskriminering i läromedel runtom i världen. Sverige omnämns i studien som ett positivt exempel på där elever utmanas att identifiera könsdiskriminering i bilder och där eleverna uppmanas att diskutera stereotyper (Flood, 2016). I en turkisk lärobok står en flicka och drömmer sig bort till sin bröllopsdag medan pojken i samma lärobok drömmer om att bli läkare. I en tunisisk lärobok ombeds elever att fylla i meningar om Mr. och Mrs. Thompson, där förstnämnda befinner sig i garaget och tvättar bilen, och sistnämnda i köket och diskar; »hon tycker väldigt mycket om att laga mat«, får eleverna veta. I kinesiska läroböcker för grundskolan är män oproportionerligt överrepresenterade. I kinesiska samhällskunskapsböcker var alla forskare och soldater män, medan alla lärare och tre fjärdedelar av servicepersonalen var kvinnor. Endast sex procent av bilderna i engelsk-, hindi-, matematik-, vetenskap- och samhällskunskapsböcker var bilder på kvinnor medan hälften av bilderna visade män. Inte en enda kvinna visades som verkställande direktör eller ingenjör i sex stycken indiska matematikböcker för grundskolan (ibid).

Som lärare är man en förebild och man fostrar nästa generations medborgare. Därför är viktigt att vara medveten om genus i dagens skola. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts av lärare och vilka förväntningar som finns bidrar till att forma deras bild av vad som är kvinnligt och manligt (Skolverket, 2011, sid 8). Som lärare är det ett krav att man motarbetar traditionella könsmonster. Är man omedveten om könsmonstren och inte aktivt arbetar förebyggande blir konsekvensen att man reproducerar dem. Medier har idag en stor och normerande roll för vilka förväntningar vi har på personer beroende av könstillhörighet (Jarlbring, 2006) Hur kvinnor och män porträtteras i serier har en normerande funktion och därför är det viktigt att studera hur karaktärer skrivs fram i läromedel utifrån ett genusperspektiv. Denna studie ämnar analysera de manliga karaktärerna i tv-serien »Livet i bokstavlandet«.

1.1 Bakgrund

I denna del kommer jag ge en historisk återblick för synen på manligt och kvinnligt, definiera genus och maskulinitetsforskning. Genom historien har män och kvinnor

varit varandras motsatser. Thomas Laqueur (1994) beskriver hur kvinnokroppen genom historien setts som en sämre utvecklad manlig kropp. I och med naturvetenskapens ökade legitimitet under 1700-talet skiftade man fokus och människokroppen kom att uppfattas som antingen manlig eller kvinnlig; två stycken olika ideal växte fram med biologisk grund. Från att olikheter tidigare uttryckts i hierarkiska ordalag uttryckte man nu skillnaden mellan könen binärt, där varje del av kroppen blev varandras olikheter. Det vill säga att man tidigare enbart betraktat kvinnan som en mindre utvecklad man (Laquer, 1994).

En skola i Södertälje undersökte sin barnlitteratur. Det visade sig att endast 30 procent av böckerna hade en kvinnlig huvudkaraktär och att majoriteten av böckerna hade manliga huvudkaraktärer (SOU:2004:15). Genom historien har maskulinitet och femininet betraktas som varandras motpoler; som dikotomier (Hirdman, 2001, sid 21). Idag konsumerar varje svensk medier i genomsnitt sex timmar per dag. Det är ingalunda förvånande att medierna har stort inflytande på oss, oavsett om det är att man läser dagstidningar, zappar mellan tv-kanaler eller kollar sitt Facebookflöde. Vi medierar omvärlden via medier och masskultur. Därför är frågan hur medier skildrar kvinnor och män viktig (Fagerström & Nilsson, 2008, sid 25). Mediernas representation av omvärlden kan ej betraktas som perspektivlösa utan måste erkännas ideologisk betydelse (Rooswall, Widestedt, 2015, sid 49). Jarlbro (2006) menar att för att kunna upprätthålla ett demokratiskt samhälle är det viktigt att lägga till sig ett genusperspektiv när man granskar medier (Jarlbro, 2006, sid 8).

Genus

Det finns ett antal grundläggande antaganden som är gemensamt för de flesta former av traditionell feminism. Ett sådant är att man gör åtskillnad mellan kön och genus. Med kön åsyftas de biologiska skillnaderna mellan man och kvinna och med genus de sociala och kulturellt medierade identitetsroller och förväntningar beroende av vilket kön man tillhör (Kamjou, 1998, sid 258-259). Connell (1995) skriver att genus är en social praktik som refererar till kroppar och vad kroppar gör; inte en social praktik reducerad till kroppen. Genus existerar för att det sociala inte bestäms av det biologiska (Connell, 1995, sid 96).

Forskaren Yvonne Hirdman (2001) menar att begreppet genus är att föredra över kön:

Begreppet genus är också behändigt att ha för att förstå och kunna diskutera utsträckheten, dvs. att genus är något som häftar inte bara vid kroppar, utan vid allt: tankarna om manligt/kvinnligt, man/kvinna genomsyrar världen omkring oss och fyller platser, situationer, tyg, mat, politik, arbete. Det handlar om kvinnligt/manligt som överförda abstraktioner. Där blir begreppet genus tydligare och klarare än kön och lämnar inte utrymme för tvetydigheter (Hirdman, 2001, sid 16).

Genom användande av genus sätter vi ett namn på den alltmer komplicerade kunskap vi har om hur manligt och kvinnligt görs. Insatt i denna process kan ordet ses som en utveckling av »könsroll«, via »socialt kön« till genus. Genus kan förstås som föränderliga tankefigurer som ger upphov till och skapar föreställningar och sociala praktiker, menar Hirdman (2007, sid 211-212). I denna studie förstås och definieras genus utifrån ovanstående synsätt.

Maskulinitetsforskning

Med utgångspunkt i socialkonstruktivistisk genusforskning har sedan ett par decennier maskulinitetsforskning vuxit fram. Maskulinitetsforskningen har som mål att studera ”mannen”. Man vill bland annat undersöka hur manlighet skapas (Nationella Sekretariatet för Genusforskning, 2015). Denna forskningsgren har också kallats för »Kritiska studier av män och maskuliniteter«. Lykke (2009) skriver att för forskare verksamma inom maskulinitetsforskningen är det centralt att definiera sig profeministiskt och att förhålla sig kritisk till de könsmaktsordningar som stödjer mäns maktformer. Målet är att bryta ned den manliga överordningen (Lykke, 2009, sid 120). Jeff Hearn (2004) menar att genom att hålla sig till kritisk till könsmaktsordningen är forskningsområdet ”counter-hegemonic”, kontrahegemoniskt. Han menar att maskulinitetsforskningens uppgift att gå i polemik med rådande normer, inte att reproducera dem i samhällets intellektuella, politiska och mediala arenor (Hearn, 2004, sid 62).

Kimmel (1987) menar att kritisk mansforskning ej tar mansrollen för given. Man studerar och dekonstruerar den, och behandlar den som både social- och historisk konstruktion. Därmed är mansforskningen inte låst till självklara utgångspunkter eller en statisk manlighet (Kimmel, 1987, sid 10-11). Individer som kategoriseras som män är långt ifrån en enhetlig grupp. Detta är ett av grundfundamenten i den kritiska mansforskningen, menar Nordberg (2005). »Över- och underordningen finns inte bara mellan könen utan också inom könskategorierna« (Nordberg, 2005, sid 31).

Man utgår från att manlighet inte är något essentiellt biologiskt, något determinerat (Nationella Sekretariatet för Genusforskning, 2015). Maskulinitetsforskare anser att

manlighet skapas socialt och kulturellt. Det finns inte en sorts manlighet utan flera olika som existerar parallellt (ibid). Man har samma utgångspunkt som andra genusforskare: att genus är en föränderlig position som påverkas av samhällets maktdimensioner (Fagerström & Nilsson, 2008, sid 18). Nilsson (1999) definierar maskulinitet som en dynamisk föreställning och praktik som är beroende av samhällelig subjektposition. En distinktion görs mellan »direktören« och »gammpojken« (synonym till ungtkarl, mitt förtydligande), vars erfarenheter och inflytande ligger till grund för olika manliga identiteter med olika grad av inflytande och makt (Nilsson, 1999, sid 35).

1.2 Syfte

Uppsatsens syfte är att undersöka hur de manliga karaktärerna skrivs fram i tv-serien »Livet i bokstavslandet« (UR) med utgångspunkt i Connells (1995) teorier om »hegemonisk maskulinitet« och utifrån Butlers (2004) begrepp »performativt genus« undersöka om de manliga karaktärerna utmanar eller reproducerar könsroller.

1.3 Frågeställningar

- Reproducerar eller utmanar de manliga karaktärerna i »Livet i bokstavslandet« (UR, 2013-2015) traditionella könsroller?
- Är de manliga karaktärerna »delaktiga«, »underordnade« eller »marginaliserade« utifrån teorin om hegemonisk maskulinitet?

2 Teoretiska utgångspunkter

I följande del kommer jag att redogöra för teorierna om hegemonisk maskulinitet och performativt genus och centrala begrepp.

2.1 Hegemonisk maskulinitet

Sociologen Raewyn Connell anses vara en pionjär inom maskulinitetsforskningen.

Hon har utarbetat teorin om hegemonisk maskulinitet. Hon menar att vissa former av manlighet ges mer makt än andra, och de kallas då hegemonisk maskulinitet.

Hegemoni betyder »ledande position« och Connell (1995) menar att maskuliniteten är uppbyggd runt en hegemoni; en statusfylld position som bär på vissa värderingar (Connell, 1995, 100-105). Ordet »hegemonisk maskulinitet« hämtar Connell (1995)

från Antonio Gramscis analys av klassrelationer som hänvisar till hur en grupp dels kan hävda, men också upprätthålla, en ledande position i samhället. De attribut och värderingar som är synonymt med den maskulina hegemonin ses som åtråvärda, naturliga och bär på positiva konnotationer. Vad som anses åtråvärt och förenat med hög status i den maskulina hegemonin skiftar mellan olika kulturer och mellan olika socioekonomiska grupper. Den hegemoniska manligheten är att betrakta som en utopi; nästan ingen lever upp till denna idealbild. Eftersom normerna för manlighet är kontextuellt förkroppsligar få eller ingen man hegemonin eftersom det alltid finns någon som anser att personen inte är tillräckligt eller bra man nog. (Connell, 1995, sid 100). Bärare av denna hegemoniska maskulinitet är sällan en faktisk person utan oftare karaktärer i populärkultur. Fagerström & Nilson (2008) använder Brad Pitt - både privatpersonen och de karaktärer han porträtterat på vita duken - som exempel på en person som exemplifierar den hegemoniska maskuliniteten. Han lever ett vad som verkar vara lyckligt liv med barn och framgångsrik fru samtidigt som han sedan många år är etablerad som en av de mest framgångsrika skådespelarna (Fagerström & Nilson, 2008, sid 19).

Connell (1995) har arbetat fram tre stycken olika schematiska maskulina drag:

»Delaktiga män«, »underordnade män« och »marginaliserade män«.

»Delaktiga män«: Denna grupp delar den maskulina hegemonins ideal, men lever inte upp till alla ideal. Genom att de aktivt strävar efter att nå hegemonin stödjer de idealet och åtnjuter också de fördelar hegemoniska maskuliniteten tilldelas. Denna grupp upprätthåller patriarkatet och reproducerar den makt män i samhället ges. Majoriteten av män tillhör denna kategori.

»Underordnade män« Denna kategori tillhör manligheten men uppfyller inte alla krav för att betraktas som "riktiga" män. Homosexuella män tillhör denna grupp. Det är denna grupp av ej riktiga män som implicit upprätthåller hegemonins status. Män inom denna kategori tillskrivs ofta feminina attribut – vilket i denna kontext är att betrakta som negativt. De underordnade männen är essentiella eftersom de hela tiden blir ett uttryck för det *andra*, det negativa, de attribut och egenskaper som är icke önskvärda. Genom att peka ut vad som inte är önskvärt vet man som är önskvärt.

»Marginaliserade män«: Inom denna kategori är inte idealen de samma som inom de två andra överordnade kategorierna. Män inom den underordnade kategorin anses ofta vara sämre män, eller åtminstone mindre manliga än de hegemoniska- och delaktiga männen. De positioneras i kontrast gentemot de andra två kategorierna eftersom deras ideal och värden ej överensstämmer. Anledningar till att de blir marginaliserade kan vara på grund av ålder, etnicitet eller på grund av att de är homosexuella (Connell, 1995, sid 100-106).

Forskaren Marie Nordberg (refererad till i Parbring (2002)) har lyft fram problematiken med att applicera Connells (1995) teorier i en svensk kontext. I Sverige idag är inte den auktoritära mannen norm utan snarare den mjuke medelklassmannen - »en Clint Eastwood med disktrasa«. Genom användning av Connells teori finns en risk att medelklassmannen inte problematiseras och ifrågasätts (Parbring, 2002). Teorin har också fått kritik av många sociologer för att fästa allt för stor vikt vid karaktärstyper vilket begränsar den då det exkluderar olika typer av komplexa konkurrerande maskuliniteter.

2.2 Performativt genus

Under 1960- och 70-talet väcktes intresset inom forskningen för att studera kön och genus inom barnlitteratur. Ett nyckelbegrepp inom forskningsfältet var könsstereotyper. Senare forskning har särskilt ställt könsstereotyper mot en teoretisk diskussion om genus som en social konstruktion (Nikolajeva, 2004, sid 129). Denna syn kan relateras till genusteoretikern Judith Butler som lanserade idén om kön som något performativt. Begreppet performativ har här sitt ursprung i Butlers syn på språks iterativitet (upprepning). Som exempel ges vigselförrättaren som i vigselceremonin säger: »Härmed förklarar jag er man och hustru«. Det är en språkhandling som skapar sociala fakta, i detta fall, när det uttalas förvandlas mannen och kvinnan till just make och hustru (Fagerström & Nilson, 2008, sid 17). Utifrån denna teori är inte kön något essentiellt utan något som görs genom att vissa handlingar upprepas och därmed reproducerar normer. (ibid, sid 129). Efter att vi fötts och blivit tilldelad ett kön lär vi oss att agera »vårt kön«. Butler ifrågasätter om det skulle finnas en feminin- eller maskulin- essens. I likhet med maskulinitetsforskningen är Butler antiessentialistisk; den sociala världen har inte uppsatta fasta kategorier (ibid, sid 16-17).

Johansson (2000) menar att Butler är viktig i studier av manlighet. Genom ifrågasättande av könsroller som något av naturen givet kan man förhandla fram nya »kontrakt« där det manliga och kvinnliga blandas och skapar nya kategorier bortom tydliga indelningar (Johansson, 2000, sid 47). Han menar att via tysta överenskommelser och ständig dramatisering förändras vårt sätt att se på det typiskt manliga och kvinnliga (ibid, sid 46).

Nikolajeva (2004) har applicerat Butlers tankar på barnlitteratur och ger exempel på hur det kan yttra sig. Exempelvis kan det ta sig uttryck i att karaktärerna agerar efter givna mallar som tydligt markerar deras könstillhörighet (Nikolajeva, 2004, 130-133). Kön blir till när normer upprepas och praktiseras, inte en biologisk essens som skapar vissa beteenden (Nordberg, 2005, sid 24). Om en karaktär skrivs fram som kvinnlig men följer den manliga normen följer karaktären ett manligt »manus« och vice versa. Utifrån det performativa genustänkandet menar man att om en kvinnlig karaktär agerar i enlighet med det manliga könets egenskaper och om man kan byta kön på karaktären utan att berättelsen påverkas har författaren inte bidragit till att motverka stereotypa könsroller. Även om könet kan vara motsatt agerar karaktärerna ändå i enlighet med föreskrivna normer (Nikolajeva, 2004, 130-133). Ett sätt att formulera nya könsidentiteter är att bryta upp myterna som konstruerats och skapa nya (Johansson, 2000, sid 46).

2.3 Pojkflicka

Forskaren Lena Kåreland (2005) har studerat genus i barnlitteratur. Inom barnlitteratur är det mer vanligt förekommande med kvinnliga karaktärer som överskrider genusgränserna. De benämns då som »pojkflickor«. »Pojkflickor« är ofta högt värderat i samhället och bär på positiva konnotationer. Ett motsvarande ord för pojkar som bryter genusmönstret, »flickpojkar«, existerar inte. En allt för feminin pojke betraktas ofta som något negativt skriver Kåreland (2005, sid 133). Kårelands forskning visar på hur stereotypa genusmönster lever vidare inom barnlitteraturen. Styrka och aktivitet är synonymt med maskulinitet och anpasslighet och passivitet synonymt med feminitet (ibid, sid 128).

Problematiken vid användandet av ordet pojkflicka har lyfts av bland annat Svensson (2014). Hon återger en händelse från en fotbollscup där två stycken elvaåriga flickor blev anklagade för att vara män av motståndarlagets tränare eftersom de hade kortklippt hår. Detta, menar Svensson (2014), bottnar i okunskap och konservativa normer. »Det är dags att skrota begreppet eftersom man inte ska legitimera flickors utseende, intresse eller talang genom att kalla dem för pojkar« (Svensson, 2014). Ett annat problem med användandet av begreppet »pojkflicka« är att det finns fler än ett kön och personer som har ett manligt biologiskt kön men definierar sig som kvinna ogärna vill definieras som »pojkflicka«. I återstoden av uppsatsen kommer därför "pojkflicka" användas, för att understryka den problematik ordet för med sig.

3 Tidigare forskning

Det finns i dagsläget väldigt litet svensk genusinriktad läromedelsforskning. Den som finns riktar sig mot teknik- och idrottsämnet mot högstadiet och gymnasiet. Det finns ingen tidigare forskning som explicit behandlar digitala läromedel. Desto mer genusforskning finns det inom fältet film och media, både i svensk- såväl som internationell kontext. Avsaknaden av digital läromedelsforskning, specifikt ämnad grundskolans lägre åldrar, gör att nedanstående del kommer att vara indelad i tre underkategorier: »film«, »text« och »läromedel«. Denna studie kan ses som ett bidrag till att fylla denna forskningslucka.

3.1 Film

Ingrid Lindell (2004) har i sin avhandling »Att se och synas – Filmutbud, kön och modernitet« undersökt hur män och kvinnor porträtteras på film. Filmen är ett medium som skapar mening, menar Lindell (2004). Filmer som har könsstereotypa manliga och kvinnliga mönster reproducerar föreställningen om vad som kodas feminint och maskulint (Lindell, 2004, sid 159). Även om samhället tagit stora steg framåt när det gäller jämställdhet syns inte detta alltid i filmens värld. Lindell menar att även om vi är medvetna om att filmer använder sig av stereotyper betyder det inte att åskådarna ej påverkas av den stereotypa bild som ges (ibid, sid 186).

I vårt identitetsskapande spelar filmen en roll. Både filmen och dess åskådare är en del av en mediekultur. De erfarenheter man får genom att konsumera populärkultur

bidrar till vår förståelse av oss själva, våra medmänniskor och det har också en formbar effekt på vårt egna liv (ibid, sid 214). Förutom att framställa identiteten, både på individuell- och gruppnivå, menar Lindell att filmen producerar en symbolisk ordning för att människor - främst kvinnor - ska förstå sin plats (ibid, sid 221).

Julia Woods (1994) har undersökt män och kvinnors mediala framställning och vilka effekter det kan ha för den samhälleliga synen på kön och genus. Hon har granskat amerikanska barnprogram. Hennes konklusion var att i barnprogrammen porträtteras de maskulina karaktärerna ofta som aggressiva, dominanta och engagerade i spännande aktiviteter där de kontinuerligt får beröm av andra för sina »maskulina prestationer« (Woods, 1994, sid 32).

3.2 Text

Anja Hirdman (2004) har i sin avhandling »Tilltalande bilder« undersökt hur genus konstrueras och hur män och kvinnor framställs i veckotidningarna »Veckorevyn« och »FIB Aktuellt«. Hur män och kvinnor framställs i media är ett viktigt incitament i konstruktionen av manligt respektive kvinnligt. Medias representationer är en plattform som ger dem stor makt att bestämma och definiera den bild allmänheten får av hur kvinnor och män porträtteras (Hirdman 2004, sid 292). Hirdmans (2004) studie visar att »FIB Aktuellt« inte sällan närmast idealiserar manliga förebilder som tillskrivs attribut som kompetenta (ibid, sid 295-296).

3.3 Läromedel

Läromedelsstudier har gjorts internationellt, bland annat på Nya Zeeland av Lorraine Evans & Kimberly Davies (2000). De granskade skönlitterära texter för grundskolans tidigare år utifrån ett genusperspektiv. Studien analyserade läromedlens reproduktion av stereotypa feminina och maskulina drag med särskilt fokus på hur männen skrivs fram. Deras studie visar på en någorlunda jämn fördelning rörande representation; 54 procent var män och 46 procent kvinnor (Evans & Davies, 2000, sid 262).

Däremot visade deras studie en stor distinktion när det gällde egenskaper karaktärerna tillskrevs. Kvinnor tillskrevs attribut som mjuka, känslomässiga och kärleksfulla, vilket stod i kontrast till männen som ofta var aggressiva, argumenterande och tävlingsinriktade (ibid, sid 263-264). Evans & Davies (2000) studie visade också att

kvinnor oftare tillskrivs manliga egenskaper än motsatt; vilket befäster en bild av män, som i högre grad än kvinnor, är stereotypa (ibid, sid 269).

De amerikanska forskarna Sue Jackson & Susan Gee (2005) har i sin studie utifrån ett bildperspektiv granskat hur kvinnor och män skrivs fram. De har analyserat hundra slumpvis utvalda läroböcker under ett femtio år långt tidsspänn. Deras studie visar att även om samhället genomgått stora förändringar har böckernas syn på genus inte förändrats i lika stor utsträckning. Vanligt är att könsmönstren hos pojkar, män och kvinnor skildras stereotypt genomgående, medan flickor hade ett större handlingsutrymme, så länge de approprierar det maskulint kodade. Studien visar också att kvinnor i högre grad än män ger uttryck för emotionell närhet. Pojkar visar endast tecken på emotionell närhet när det rör sig om att de ska symboliseras som barn (Jackson & Gees, sid 115-128).

En annan viktig aspekt som konstruerar genus är kroppshållning, menar Jackson & Gee (2005). Deras studie visar att män oftare än kvinnor har en öppen kroppshållning. Detta kan bland annat ta sig uttryck i att män sitter bredbent komparativt med kvinnor vars kroppshållning är stängd. Detta menar man kan vara en metafor för att kvinnor inte förväntas att ta plats. Bilden av flickor, och deras handlingsutrymme, är vidare än den bild som målas upp av pojkar. Jackson & Gees (2005) konklusion är att kvinnor har större möjligheter att beträda den maskulint kodade arenan än tvärtom; så länge de förlikar sig med rådande normer (ibid, sid 115-128).

Ovanstående forskning visar hur tv och media målar upp en polariserad bild av karaktärer beroende av könstillhörighet, där män oftast är överordnade kvinnor utifrån ett maktperspektiv. Dessa studier är viktiga att ha i beaktande för att kunna inta ett så kritiskt förhållningssätt som möjligt vid analysen av »Livet i bokstavslandet« (UR, 2014).

4 Metod och material

I denna del redogörs för valet av metod. Sex stycken sketcher av tv-serien »Livet i bokstavslandet« (UR) analyseras med utgångspunkt i Connells (1995) hegemoniska maskulinitetsteori och Butlers (2004) begrepp »performativt genus«. För att kunna avgöra vilka positioner de manliga karaktärerna tillhör utifrån Connells (1995) teorier

finner jag Nikolajevas (2004) abstrakta schema för typiska maskulina- och feminina attribut användbart (se bilaga två). Schemats förtjänst är det tydligt delar upp vilka egenskaper som är manligt (»positivt«) respektive kvinnligt (»negativt«), och att schemat kan appliceras på Connells och Butlers teorier. Schemat är av logiska skäl inte fullständigt. Det är helt enkelt inte möjligt att inbegripa alla mänskliga egenskaper i ett schema, än svårare att dela upp dem i manliga och kvinnliga eftersom det de facto finns mer än två kön och att det är stora variationer mellan människor på individnivå.

Utifrån denna aspekt är schemat tämligen onyanserat. Schemats förtjänster är istället att det är inriktat mot karaktärsskildringar i barnlitteratur. Jag har funnit flera teorier riktat till spelfilm men ingen som explicit behandlar barnlitteratur och genus. Då detta är i fokus i denna studie föll valet på detta schema trots dess brister. Världen är mer komplex än schemat och användandet av schemat är ej att betrakta som ett legitimerande av det. Målet är sammanställa hur karaktärerna skrivs fram och detta kan användas som underlag för lärare i arbetet med att motverka traditionella könsnormer. En narrativ innehållsanalys kommer att användas för att analysera sketcherna utifrån ovanstående begrepp och teorier.

4.1 Narrativ innehållsanalys

Jag ska genom att studera tv-serien »Livet i bokstavlandet« (UR) analysera hur de manliga karaktärerna skrivs fram utifrån Connells (1995) »hegemoniska maskulinitetsteori« samt undersöka om karaktärerna utmanar eller upprätthåller könsnormerna med utgångspunkt i Butlers (2004) begrepp »performativt genus«. Materialet kommer att analyseras med hjälp av en narrativ innehållsanalys. Jag kommer att använda mig av två observationsscheman, varav det ena är kopplat till Connells teorier (se bilaga ett) och det andra schemat kopplat till Nikolajevas (2004) schema (se bilaga två).

4.2 Utförande

Selby & Cowdery (1995) föreslår en metod där man i tre olika steg analyserar innehållet. Steg ett handlar om att deskriptivt återge innehållet. Steg två handlar om att beskriva vilka explicita betydelser som går att finna. Jag har valt att slå ihop steg ett och steg två till ett steg av utrymmesskäl. Analysen kommer att utföras i följande två steg:

1. Återge och beskriv situationen och vilka betydelser som finns i sketchen?
2. Vilka implicita betydelser går det att läsa in i sketchen och vad kan dessa säga om karaktärerna utifrån teorin om hegemonisk maskulinitet och performativt genus?

En narrativ analysmetod fokuserar på miljö, rekvisita och ljusets betydelse. Jag kommer söka betydelser i berättelsen, det som sägs och från karaktärernas handlande. Vad sägs indirekt och vad kan detta säga om karaktärerna utifrån ett genusperspektiv, med fokus på hegemonisk maskulinitet och performativt genus (Selby, Cowdery, 1995, sid 35)?

I första steget summeras sketchen med fokus på det som de facto sker. Jag kommer väva in de viktigaste betydelsebärande aspekterna i sketcherna jag kunnat finna. Finns det något som framgår i bildspråket – i form av position i bild, i miljön, tonläge eller klädsel, det vill säga några av de aspekter som ryms inom »mise-en-scene« (det som syns i bild), kommer det infogas (ibid, sid 14).

I det andra steget är nödvändigt att ta risker, och gå litet längre än de tolkningar som presenteras i steg ett, menar Selby & Cowdery (ibid, sid 32). Man når de indirekta betydelserna om man för fram långsökta idéer eller tankegångar. I denna studie kommer detta innebära idéer om vad sketchen och replikerna kan tänkas säga om genus. Detta steg är uppdelat i dels hegemonisk maskulinitet och performativt genus. Hur karaktärerna förhåller sig gentemot teorin om hegemonisk maskulinitet och om könsstereotypa roller upprätthålls eller utmanas är väsentligt i denna studie. Moment två består av en större, översiktlig analys av karaktärernas plats inom den hegemoniska maskuliniteten och huruvida stereotypa könsroller upprätthålls eller utmanas. Även om det i denna studie är de manliga karaktärerna som är i fokus kan analys av de kvinnliga karaktärerna adderas om det är relevant för förståelsen av de manliga. Detta segment avslutar analysen för reflektion.

4.3 Avgränsning och urval

Livet i Bokstavlandet är ett för Utbildningsradion producerat ABC-program för barn som är på väg - eller precis har - knäckt läskoden. Serien består av 32 stycken

kvartslånga program och i varje program introduceras en eller flera bokstäver. Serien är till formen lik klassiska »Fem myror är fler än fyra elefanter« och är enligt skådespelaren Björn Kjellman »en genusuppdaterad hommage« till nämnda program (Svensson, 2013).

I varje episod får vi bland annat möta karaktärerna Ami, Dani, Bruno och Coco på »Bokstavsteatern«. Varje vecka får de nya bokstäver från teaterdirektören som de ska använda för att sätta upp en teaterföreställning om inför en fullsatt teater. Vi möter också Dick och Doris som arbetar i »Bokstavsbutiken« och får besök av kunder som behöver hjälp.

Studien analyserar valda sketcher av »Livet i bokstavlandet« (UR), detta på grund av utrymmesskäl. Studien svarar på hur de manliga karaktärerna skrivs fram i utvalda episoder men gör ej anspråk på att förklara hur karaktärer skrivs fram i läromedel på en generell nivå. Eftersom studien analyserar valda segment och inte hela episoder svarar den endast på hur karaktärerna i valda sketcher skrivs fram.

Jag har valt att studera ovannämnda segment: »Bokstavsteatern« och »Bokstavsbutiken«. Analysen består av sex stycken sketcher, tre från vardera delen. Anledningen till att val av »Bokstavsteatern« är för att det är samma fyra karaktärer som återkommer i varje episod. Genom att välja sketcher från olika episoder och säsonger hoppas jag kunna följa karaktärernas eventuella progression och på så vis få en fördjupad bild av dem. Valet att följa samma karaktärer i flera episoder stärker studiens reliabilitet. I »Bokstavsbutiken« arbetar samma två karaktärer, Dick och Doris, i majoriteten av episoderna. I varje episod stiftar de bekantskap med nya kunder som besöker butiken och detta leder till en variation av karaktärer och karaktärsporträtt.

5 Analys

Analysens disposition är indelad i två delar. I den första delen beskrivs och analyseras innehållet i sketchen med fokus på betydelsebärande element och i del två analyseras sketchen utifrån »hegemonisk maskulinitet« och »performativt genus«. Studiens tre första analyser behandlar segmentet »Bokstavsteatern« och de tre andra »Bokstavsbutiken«.

5.1 Hjältar

Information om sketch:

Detta är en analys av segmentet Bokstavsteatern ur episoden »Hjältar«

I Bokstavsteatern sitter tre stycken artister, Dani, Coco och Bruno. De väntar på att Ami ska komma med veckans bokstäver från teaterdirektören så att de tillsammans kan bestämma vad kvällens show ska handla om.

Beskrivning av sketchen:

»På en teater sitter tre stycken plågade artister med dåligt självförtroende och inspiration, in kommer Ami med dagens bokstäver«, berättar Ami, som inte befinner sig i rummet, med mörk röst. Dani, Bruno och Coco blickar nervöst runt om i rummet, sökandes efter hennes röst. Ami går in i rummet med bestämda steg bärandes på en guldfärgad låda som innehåller dagens bokstäver. När Ami antrar rummet sitter Bruno på en stol med axlarna och benen brett isär, och den andra manliga karaktären, Dani, sitter på golvet på knäna - brett isär. Coco sitter i stolen med benen stängda.

Bild 1: Karaktärerna i sketchen, från vänster: Coco, Dani, Bruno och Ami

En viktig aspekt som konstruerar genus är kroppshållning, menar Jackson & Gee (2005). Enligt dem kan det ta sig uttryck i att män sitter bredbent medan kvinnor har en stängd kroppshållning. Detta, menar de, kan vara en metafor för att kvinnor inte förväntas ta plats. Om man betraktar ovanstående bild utifrån Jackson & Gees (2005) analys bekräftar ovanstående bild deras tes. Männerna är placerade i centrum av bilden.

Bruno, som bär röd keps, breder ut sig på stolen och Dani sitter med knäna brett isär. De är i centrum för vår uppmärksamhet, blicken riktas mot dem; inte mot den aktiva karaktären, Ami, som äntrar rummet.

Coco reser sig upp, går fram till pelaren och öppnar kistan och hittar bokstäverna »hj« och uttalar dem för sig: »H och J«, varpå hon blir korrigerad av Dani (»h och j tillsammans uttalas tillsammans j«”).

»H och J« betecknar även ett annat ord; »vanliga människor som utför storartade saker«, berättar Ami med eftertryck i rösten. Bruno frågar varför Ami pratar så konstigt och om hon inte har en idé med »hj«. »I dagens show kan karaktärerna bli allt de drömt om«, berättar Ami. »De kan flyga, rädda folk, bli superstarka [...] ja till och med en liten plutt som du Bruno« fortsätter Ami samtidigt som hon retsamt kittlar Bruno på hakan.

En konklusion som gjordes i Hirdmans (2004) studie var att i veckotidningarna som studerats idealiseras manliga förebilder som var kompetenta. I denna scen är det underförstått att »den lilla plutten« Bruno kan bli allt han drömt om; bland annat att vara superstark, kunna flyga och rädda folk. Jackson & Gees (2005) studie visade att män har mindre möjlighet att beträda den feminint kodade arenan än vice versa. Implicit får vi veta att det är önskvärt om Bruno approprierar ovanstående attribut, som alla är maskulint kodade. På så vis kan han bli en hjälte.

Hegemonisk maskulinitet

I ovanstående sketch kan tolkningen göras att Bruno skrivs fram som en »underordnad man« (Connell, 1995). Den »underordnade mannen« tillhör manligheten men uppfyller inte alla krav för att betraktas som en riktig man. Män inom denna kategori är de som implicit upprätthåller den hegemoniska maskuliniteten. Bruno skrivs fram som »sårbar«, »lydig« och »beroende«, vilket alla är typiskt feminint kodade attribut, enligt Nikolajevas (2004) schema. I skenet av hegemonisk maskulinitet är det vanligt förekommande att män inom denna kategori tillskrivs feminina attribut vilket i denna kontext är negativt laddat. Genom att peka ut vad som ej är önskvärt vet man implicit vad som är önskvärt. Önskvärt i ovanstående scen är strävan emot att bli en hjälte; att bli »superstark«, »kunna flyga« och »rädda

folk«. En hjälte är stark, självständig och aktiv. Detta är attribut som för med sig positiva konnotationer, och som är åtråvärda. De är också maskulint kodade (Nikolajeva, 2004). Bruno ler när han blir informerad om att han också kan bli en hjälte. Det kan ses en indikation på att det är vad som är önskvärt. Om Bruno tillägnar sig dessa attribut skulle han stödja hegemonin och skulle då - presumtivt - åtnjuta de fördelar den hegemoniska maskuliniteten medför.

Den andra manliga karaktären Dani är mer svårbedömd, då han bär på attribut som faller inom ramen för kategorierna »underordnad man« och »delaktiga män«. Han beskrivs i likhet med Bruno som »plågad och utan självförtroende« av Ami. När Ami äntrar rummet ger Dani ifrån sig nervösa skratt, som om han inte riktigt förstår vad det är som händer. Han rör sig bestämt fram till Ami som är den aktiva. Man kan se detta som att Dani är »beroende« och »lydig«, underordnad Ami. »Beroende« och »lydig« är två feminint kodade attribut (Nikolajeva 2004). Denna bild stärks också av hans osäkra beteende, nervösa skratt och osäkra utstrålning. Den »underordnade mannen« tillskrivs ofta feminina attribut som inte är önskvärda. Dani beteende ses i denna scen, i skenet av teorin om hegemonisk maskulinitet, som det negativa, det icke önskvärda. Dessa attribut och männen inom denna kategori är dock essentiella, eftersom de genom sin kropp och sina handlingar förkroppsligar »de andra«, de avskräckande exemplen.

När Coco ser bokstäverna »h« och »j« och uttalar dem var för sig träder Dani fram och korrigerar Coco. Från att ha stammat nervöst blir hans röst klar och tydlig. Dani blir »aktiv«, och nästan »rovgirig«, »tävlande«, vilket alla är typiska maskulina attribut (Nikolajeva, 2004). Det är särskilt intressant att det är Coco han vågar stå upp emot och tillrättavisar. Coco är den enda feminint kodade karaktären och detta kan ses som en metafor för hur gruppen »delaktiga män« upprätthåller patriarkatet och reproducerar makten männen i samhället ges.

Performativt genus:

Inom barnlitteratur skrivs ofta karaktärerna fram och agerar i enlighet med givna mallar som tydligt markerar könstillhörighet. Både Bruno och Dani tillskrivs flertalet typiska feminina attribut: »beroende«, »lydig«, »underordnad« och »sårbar«. Man kan utifrån ovanstående excerpt som ett försök att utmana könsstereotypiska attribut.

Utifrån teorin performativt genus menar man att om man kan byta kön på en karaktär utan att det får konsekvenser för historien har författaren inte utmanat de stereotypa könsrollerna utan i så fall följer karaktären ett givet manus. Bruno får av Ami veta att han kan tillägna sig maskulint kodade egenskaper, och det framstår som något åtråvärt och positivt.

Om en karaktär skrivs fram som kvinnlig men följer den manliga normen följer karaktären ett manligt »manus«. Utifrån det performativa genustänkandet menar man att om en kvinnlig karaktär agerar i enlighet med det manliga könets egenskaper och om man kan byta kön på karaktären utan att berättelsen påverkas har författaren inte bidragit till att motverka stereotypa könsroller. Det önskvärda i denna scen är att utföra »storartade saker«; här att kunna flyga, rädda folk och vara superstark. Det är vad som är premissen och det Bruno ska sträva emot. Vad som är önskvärt i denna scen och det karaktärerna strävar emot tycks i denna scen stämma väl överens med det manligt kodade attributen.

En slutsats i Jackson & Gees (2005) analys av läromedel är att män i större grad än kvinnor inte ges möjlighet att beträda den feminint kodade miljön än vice versa. Ami är genomgående den aktiva handlingskraftiga i scenen och den som dikterar villkoren. Genom detta ges hon ett övertag gentemot de andra. Hennes röst är förställd i scenen, mörkare än vad den vanligt verkar vara kan antas, ty Bruno frågar henne varför hon »pratar så konstigt«. I relation till attribut kan valet att förställa rösten förstås som att hon beträder den manligt kodade arenan.

Slutsatsen i Jackson & Gees (2005) analys är att kvinnor i större utsträckning än män kan beträda den manligt kodade arenan än tvärtom, så länge de approprierar manligt kodade attribut, vilket Ami till stor del gör. Ami som överskrider genusgränserna uppfattas i denna scen som positiv medan Brunos feminina attribut uppfattas som något negativt. Det stämmer överens med hur så kallade "pojkflickor" skrivs fram i barnlitteratur; som bärare av positiva konnotationer medan allt för feminina pojkar betraktas som något negativt (Kåreland, 2005)

Genom att kontrastera Ami mot Bruno och Dani kan också tolkningen att författarna försökt utmana rådande könsnormer göras. Men då det manligt kodade alljämt

framstår som det önskvärda och eftersträvansvärda agerar i enlighet med givna kontrakt snarare än att problematisera dem. Det är genom att problematisera och ifrågasätta det förgivettagna man kan upprätta nya sociala kontrakt och skapa nya kategorier bortom tydliga indelningar Johansson (2000).

Utifrån ovanstående excerpt ur »Livet i Bokstavlandet« (UR) är det svårt att se att författarna utmanar eller problematiserar könsrollerna. Så länge de feminina attributen är ej önskvärda och de maskulina önskvärda leder detta snarare till att rådande mönster reproduceras.

5.2 Det kommer blod

Information om sketch:

Följande är en analys av segmentet »Bokstavsteatern« ur episoden »Det kommer blod«. Bruno anländer, blodig och skadad, till Bokstavsteatern med bokstäverna B och O som teaterdirektören givit honom. Att göra en show om »B« och »O« visar sig vara svårt, men de får en idé när de ser Brunos blodiga knä.

Beskrivning av sketchen:

Inuti replokalen sitter Coco, Dani och Ami på rad bredvid varandra och övar på dansrörelser. På en cykel kommer en skadad Bruno med dagens bokstäver. Brunos byxor är trasiga och han blöder från höger knäskål. Dani går fram till Bruno, tar guldlådan med bokstäverna från cykelns pakethållare, går tillbaka, sätter sig ner och börjar inspektera innehållet i lådan tillsammans med Ami. Under tiden har Coco gått och satt sig bredvid Bruno och börjar inspektera hans blodiga knä.

Efter en snabb titt på lådans innehåll konstaterar Ami att bokstaven »B« nog blir för krånglig och ber, fnissandes, Bruno att cykla tillbaka till cirkusdirektören och byta ut innehållet. »Näee«, gnyr Bruno och tittar ner på sitt blodiga knä. Åsynen av det blodiga knät får en chockad Bruno att falla bakåt ner på bänken. Dani visar föga intresse för Brunos situation och fortsätter inspektera lådans bokstäver; »B« och »O«. Coco rycker till, reser sig upp och berättar att hon vet vad kvällens show ska handla om; »Blod«, vilket skrämmer den redan rädda Bruno.

En skillnad gentemot Bokstavsteatern sketchen i »Hjältar« är kroppshållningen. Kroppshållning är en viktig aspekt som konstruerar genus (Jackson & Gee, 2005)

Män, som ofta är överordnade kvinnor, har en öppen kroppshållning och detta menar man är en metafor för att kvinnor ej förväntas ta plats. Bruno och Dani var placerade centralt i bild och i centrum för vår uppmärksamhet i »Hjältar«. De hade en öppen kroppshållning. Ami och Coco var placerade på sidan med en stängd hållning. I denna scen är kroppsspråket inte utmärkande åt endera hållet.

Bild 2: Coco, en chockad Bruno, Ami och Dani

En annan skillnad är karaktärernas aktivitet. I motsvarande segment i »Hjältar« var det Dani, Bruno och Ami som var de aktiva. Pojkflickan Ami agerade utefter ett maskulint attribut och med det i åtanke var det de maskulina karaktärerna som drev scenen framåt. Coco försökte att hjälpa till men blev tillrättavisad av Dani. I denna scen delar karaktärerna på utrymmet. Det är Bruno som kommer incyklandes och det är Ami och Dani som försöker att ta reda på vad de ska göra av bokstäverna. Men det är särskilt intressant att den tidigare marginaliserade Coco är den som hjälper den skadade Bruno och kommer på vad de ska göra av bokstäverna. Scenen ger, till skillnad från »Hjältar«, en mer nyanserad bild. Det manliga och det kvinnliga är här inte varandras motsatser; både bokstavligen hur de är placerade i bild, och egenskapsmässigt är karaktärerna ej tydligt differentierade utefter kön.

Hegemonisk maskulinitet:

I denna scen är Dani i mångt och mycket sig lik komparativt med »Hjältar«. När Bruno äntrar rummet är det han som tar sig fram till honom och tar lådan med

bokstäverna innan han går till Ami och börjar inspektera innehållet. När Ami ber Bruno att han ska cykla tillbaka med bokstäverna till teaterdirektören skrattar Dani åt Bruno. När så Ami och Coco fokuserar på Bruno och hans skadade knä tar Dani upp bokstäverna och försöker komma på vad de ska göra med dem. Män inom Connells (1995) kategori »Delaktiga män« är de som aktivt strävar efter att nå hegemonin, men uppfyller ej alla dess krav. När Bruno visar sig svag och beroende - feminina attribut - vänder Dani bort blicken. Hans agerande är en indikation på att Brunos egenskaper och agerande ej är önskvärdt. Genom att fokusera på innehållet i lådan markerar han att han tar avstånd från Bruno och de egenskaper som icke är önskvärda för hegemonin. Detta exemplifieras också när Bruno får hjälp av Coco, den feminint kodade karaktären, då bryr sig Dani inte. Danis beteende kan ses som en metafor för samhällets syn på genus och vilka egenskaper och vilka förväntningar som finns på personer beroende av vilket kön de tillhör.

Bruno visar i denna scen tecken på att tillhöra »underordnade män«, i likhet med i »Hjältar«. I »Hjältar« kommuniceras det att han också kan bli en hjälte; om han approprierar för hegemonin önskvärda attribut. Bruno förkroppsligar i denna scen, sett i skenet av Danis agerande, det andra, det negativa och är bärare av egenskaper som inte är önskvärda, vilket tyder på att han tillhör kategorin »underordnade män«.

Performativt genus:

Genomgående i »Hjältar« var att det maskulint kodade var det önskvärda. Yngve Ynkrygg blev Yngve Hjältemod när han tillägnade sig önskvärda egenskaper. Det tog sig uttryck både verbalt och i kroppshållning. Både här och i »Hjältar« har Bruno feminina attribut. En tydlig skillnad är att medan det i »Hjältar« var en premiss och något som behövde förändras kommuniceras det inte explicit här. Evans & Davies (2000) studie visade på en tydlig distinktion egenskapsmässigt mellan maskulina och feminina karaktärer. Avsaknaden av verbala markörer som indikerar att Brunos agerande inte är acceptabelt kan ses som ett försök att bryta de ofta stereotypa egenskaper män tillskrivs.

Jackson & Gees (2005) studie visar på att män mindre ofta än kvinnor har möjlighet att beträda den feminint kodade arenan än tvärtom. I skenet av detta kan denna scen ses som ett försök till att visa på en mer intrikat roll. Populärkulturen har en

medierande roll i människors liv och de erfarenheter man gör har en formbar effekt, menar Lindell (2004). Detta gäller särskilt för barn och denna scen kan verka för att bredda hur manliga karaktärer kan skrivas fram. Episodens utmärkande drag är dock hur man kastat om rollerna, karaktärerna står ej lika tydligt i kontrast gentemot varandra. Även om det finns markörer som pekar på att det alltså är det maskulint kodade som är eftersträvansvärt är det i kontrast till samma segment i »Hjältar« inte lika tydligt och den bild som målas upp visar på en mer mångfacetterad man- och kvinnoroll.

5.3 F som i fiskar

Information om sketchen:

Detta är en analys av segmentet »Bokstavsbutiken« ur episoden »F som i fiskar«. I denna del har Bruno, Coco, Dani och Ami inte bara fått bokstaven »F« från teaterdirektören utan också en guldfiskskål. Är fiskskålen ett tips på ett tema inför kvällens show eller måhända något annat?

Beskrivning av scenen:

Inuti replokalen, på rad, står Dani, Bruno och Ami. Det är hätsk stämning. »Vadå? Det är väl inte mitt fel«, säger en upprörd Bruno vänd mot Dani. »Men! Det var ju du som skulle hämta bokstäverna! Och nu så är hon ju försvunnen... Coco«, svarar en stirrig Dani. Ami berättar att Coco skulle ha varit på plats i lokalen två timmar tidigare.

Plötsligt hörs ljudet från en dörr som öppnas. »Hallå?«, ropar Coco. »Åhhhh, Coco!«, ropar en smått hysterisk Dani. »Dani, Ami, Bruno«, säger Coco och går in i rummet mot de andra bärandes på en brun wellpapplåda med dagens bokstäver i. »Men varför bär du så konstigt? Det är väl bara bokstäverna?«, undrar Dani. »Teaterdirektören bad mig att bära jätteförsiktigt och aldrig ställa lådan upp och ner«, svarar Coco och ställer ner den öppna lådan. Dani går genast fram till lådan, stoppar ner handen och blir blöt. »En swimmingpool«, utbrister Ami. Coco lyfter händerna och utbrister: »Vi får bada, jag älskar att bada!! Hoppa i«. Sen placerar hon huvudet tätt intill skålen och inspekterar innehållet.

Under tiden passar Dani på att plocka upp lådans innehåll, vilket visar sig vara en vattenfylld skål med en guldfisk i. »Hoppa i då Coco«, säger Ami. »Här är

bokstäverna till kvällens show, F och I«, informerar Bruno. Dani tror att det är en ledtråd från teaterdirektören om kvällens show. Ami och Bruno turas om att gissa vad showen ska handla om: »Fffff-iiiiii«, försöker Bruno. »Du är en fena på det här Bruno«, svarar Ami medan de utbyter bekräftande blickar. »Kvällens show ska handla om«, säger hon samtidigt som hon med pekfinger mot glasskålen. En märkbart stressad och desorienterad Dani, vars blick hitintills varit fokuserad på guldfisken, försöker: »Vadå? Fina? Ficklampa?«. Ami vänder blicken mot Dani och fnissar.

Bild 3: Spännande innehåll!

Hegemonisk maskulinitet:

I »Hjältar« refererade Ami till Dani som en plågad artist utan självförtroende. Hans handlingar gjorde det svårt att positionera honom inom endera positionen »underordnad-« eller »delaktiga män«-kategorin. Han gav i »Hjältar« ifrån sig nervösa skratt när han inte hängde med på vad som skedde. I denna episod är han genomgående nervös och smått hysterisk. Detta tar sig uttryck i att han skäller ut Bruno. Nervöst frågar han varför Coco bär på bokstäverna »så konstigt«. Om man granskar Danis ansiktsuttryck kan man se att han flackar med blicken; han tittar sig nervöst omkring, vad som tillsynes verkar vara de andra karaktärernas bekräftelse. När Coco ställt ner wellpapplådan med bokstäverna i är den uppjagade Dani där med sina händer i skålen. Slutligen, i scenens slutskede, när karaktärerna försöker lista ut vad showen ska handla om, blir den stressade Dani irrationell. Ami hintar om

showens innehåll; pekandes på glasskålen ropar Dani »ficklampa«, vilket synliggör Danis inre stress och irrationella beteende.

Det genomgående mönstret som går att skönja i Danis karaktär är att han laddats med olika feminina attribut. Dani är känslomässig och hans nervositet leder till irrationellt beteende som gör honom handlingshämrad. Detta beteende går också att se hos Coco. Varken Coco eller Dani är rationella i episodens klimax. Coco fastnar med blicken på skålen och Dani ropar »ficklampa«. I denna scen är det Bruno och Ami som är rationella. Bruno blir, i kontrast till Dani, ett uttryck för det maskulint kodade och »delaktiga män«, det positivt laddade och de fördelar det för med sig (Connell, 1995). Det är tydligt att Dani vill tillhöra denna kategori, vilket kan vara en förklaring till den desperation han känner inför att tillhöra gruppen »underordnade män«.

Performativt genus:

Det finns en tydlig könsindelning i denna scen. De maskulint kodade karaktärerna, Bruno och Ami, är de som genomgående är mest aktiva och de som för händelseförloppet framåt. Det är deras samarbete som leder till att de löser problemet. Under tiden Bruno och Ami, rationellt och sansat, utväxlar information om vad showen skall handla om är Dani och Coco passiva. Brunos nervösa blick flackar ömsom mot Dani ömsom mot Ami. Cocos blick pendlar mellan glasskålens innehåll och Dani och Ami.

Dani och Ami är de karaktärer som inte agerar i enlighet med sina kön. Det kan finnas en tanke bakom manusförfattarna val att kasta om rollerna; visa på en bredare mansroll. De konnotationer Danis beteende, att han är hysterisk, ger är genomgående negativt laddade medan Amis är positiva. Det tar sig uttryck på en känslonivå men även rent konkret verbalt; när Dani skäller ut Bruno. Den symboliska ordning som Lindell (2004) framhäver att filmen har, för att man ska förstå sin plats i samhället, kan ej sägas utmanas när maskulina karaktärers gränsöverskridande beteende framställs i negativ dager. Inte heller när det feminint kodade så entydigt är negativt. Att Ami agerar enligt ett maskulint schema - att hon framstår som en så kallad "pojkflicka" - och att hennes kropp då blir ett uttryck för det rationella. Dani och Coco – å andra sidan – blir ett uttryck för det irrationella och sammantaget tyder detta på att författarna inte utmanar rådande könsroller.

5.4 Hjältar

Information om sketch:

Detta är en analys av segmentet Bokstavsbutiken ur episoden »Hjältar«.

In till Doris i bokstavsbutiken kommer Yngve Ynkrygg för att köpa sitt vanliga »j«. Besöker butiken gör Hjälte-Julia också. Ska Doris och Hjälte-Julia lyckas övertyga Yngve att köpa något annat än sitt vanliga »j« och vad kan det få för konsekvenser?

Beskrivning av sketchen:

Den andra scenen jag valt att analysera utspelar sig inuti »Bokstavsbutiken«.

Karaktären Yngve Ynkrygg står vid kassadisen och talar med Doris. »Titta«, säger Yngve, och tittar på en tavla med en kvinnlig karaktär iklädd grön trikå, öppen kroppshållning och rak rygg. »Den som ändå var som hon«, säger en läspande Yngve med nasal röst. Hans axlar är ihopsjunkna och kroppshållningen är stängd (Jackson & Gee, 2005). Yngve Ynkrygg är i butiken för att köpa »det vanliga«, ett »j, j som i jolmig«, »jämnrå« och »jättefeg«, vilket enligt Yngve personifierar honom. Det är här tydligt att Yngve av författarna utrustats med vad Nikolajeva (2004) klassificerar som typiskt feminina attribut; han är »passiv« och »lydig«.

Dörrklockan ljuder; Hjälte-Julia kommer in i butiken. Både Yngves och Doris blickar riktas mot Hjälte-Julia, samma Julia som »räddat katten ur trädet och människorna ur en brand, h och j, som i hjälte«, säger en imponerad Yngve Ynkrygg. »Äh, det var väl inget, det kan vem som helst göra, som du«, säger Julia till Yngve, samtidigt som hon ställer sig bakom honom i kön. »Nej, nej, inte jag inte, du får gå före«, svarar den självuppoffrande Yngve.

Doris hämtar en »hj«-artefakt till Julia samtidigt som Yngve berättar för en måttligt intresserad Julia att »hj« uttalas »j«. Doris informerar Yngve och Julia om att det just idag är två för en på »hj«, varpå Julia svarar att ett »hj« räcker och att »en sann hjälte måste dela med sig, världen behöver fler hjältar«. Julia frågar sedan vem Yngve är. »Yngve Ynkrygg, jolmig och jämnrå«, svarar Yngve.

Det framgår här att essensen i scenen är Yngves förvandling. Den hittills »fega«, »passiva«, »omtänksamma«, »självuppoffrande«, »jolmige« och »lydige« Yngve är ej eftersträvansvärd och bör förändra sig.

En annan viktig aspekt som visar på över- och underordningen karaktärerna Yngve och Julia emellan är den tydliga distinktionen färgmässigt. Julias gröna trikså och hennes orangeflammiga hår framhäver henne medan Yngves beige kläder och basker anonymiserar honom.

Bild 4: En hjälte och en fegis sida vid sida.

Scenen fortsätter med att Julia fortsätter berätta för Yngve att han är en vardagshjälte; »en som går upp tidigt till jobbet och hjälper gamla tanter över gatan och säger nej när ingen annan vågar.« »Kan det vara jag?«, undrar Yngve. »Från och med idag är ditt namn Yngve Hjältemod«, berättar Julia samtidigt som hon räcker över »hj«-artefakterna till Yngve vars kroppshållning och röst förändras i samma stund. Från att Yngve läspat och hans röst varit nasal blir rösten mörk och läspandet försvinner. Yngves sträcker på ryggen och han framhäver överkroppen. Från att ha varit passiv deltagare tar han för sig, både fysiskt och verbalt. I likhet med scenen på Bokstavsteatern i e blir här kroppshållning en tydlig markör för det maskulina. I samma sekund som Yngve får »hj«-artefakten förändras hans kroppshållning från stängd till öppen. Scenen avslutas med att Julia och Yngve, sida vid sida, lämnar butiken som jämlikar och kvar står Doris, som med beundran i rösten säger: »åh, vilka hjältar«.

Hegemonisk maskulinitet:

Yngves skrivs i början av scenen fram som en karaktär som genomgående bär feminina attribut. Han är »joltmig«, »jättefeg« och »jämnrå« vilket ger ett samlat intryck av att han är ej är att räkna med. När Julia säger att Yngve också kan utföra liknande hjältedåd som henne ryggas Yngve tillbaka och stammar fram att han inte skulle kunna det. Ovanstående replikskifte skulle kunna vara ett exempel på hur »marginaliserade« män skrivs fram. Män inom denna kategori anses ofta vara sämre män, eller åtminstone mindre manliga än de andra kategorierna, menar Connell (1995). De marginaliserade männens ideal och värden kontrasteras gentemot de andra kategoriernas värden eftersom de ofta är olika. I denna scen uttrycker Yngve ett önskemål att som vanligt köpa ett vanligt »j«, och de attribut det medför, vilket antagligen skulle se annorlunda ut om Yngve tillhört den underordnade kategorin som implicit upprätthåller hegemonin. Det är också med beundran i rösten Yngve blickar mot »hj«, vilket mycket väl kan tolkas som att hegemonins egenskaper även är önskvärda för Yngve. Yngve är inte marginaliserad på grund av etniska, sexuella eller åldersmässiga skäl, vilket leder till att tolkningen blir problematisk.

En annan tolkning som går att göra är att Yngve i början av scenen tillhör kategorin »underordnade« män. Yngve bär på flertalet attribut som gör att man kan tolka honom som en karaktär man ej bör räkna med. Hans vördnad inför Hjälte-Julia, som i denna scen förkroppsligar hegemonin, kan ses som ett uttryck för den kategori han tillhör, »underordnade män«; män som inte uppfyller kraven för att betraktas som riktiga män och som genom deras handlingar blir ett uttryck för det *andra*, det negativa.

Även om det inte explicit verbalt kommuniceras att Yngves persona ej är önskvärd blir kontentan ändå att hans attribut och värderingar ej är önskvärda. Det råder inget tvivel från någon av de andra karaktärerna vad det är Yngve ska göra. I denna scen är det att acceptera och omfamna »hj«-artefakten och på så vis assimilera hjälte-egenskaperna. Doris kan i denna scen ses som en metafor för samhällets stereotypa syn på kön. Hennes avslutande replik »åh, vilka hjältar« kan i skenet av detta ses som samhället och hur hegemonin reproduceras och rentav uppmuntras. Med den repliken kan tolkningen göras att hon förkroppsligar vad som från samhällets syn är önskvärd; kompetenta aktiva hegemoniska män, medan hon själv, kvinnan, stannar kvar i butiken och där livet fortsätter sin stilla gång.

Hjälte-Julia förkroppsligar i denna scen hegemonin. Karaktären är en förhöjd version av en människa; en hjältefigur. Det stämmer överens med både Connell (1995) och Fagerström & Nilsons (2008) resonemang om att hegemonin sällan förkroppsligas av en faktisk person utan av en karaktär i populärkultur. I denna scen blir det än tydligare när Julia de facto paketeras som en hjälte.

Performativt genus:

I denna scen möter vi Yngve Ynkrygg, en »jättegrå«, »jolmig« och »jättefeg« person. Han är rädd för förändring. Doris förväntar sig att Yngve ska köpa ett vanligt »j«. Hans icke-önskvärda attribut är en premiss för händelseförloppet. Genom förvärvandet av ett »hj« får Yngve dels ett nytt namn, han blir »Yngve Hjältemod«, och den passive jättefega och jolmiga personen utrustas med en mörk röst. Kroppshållningen förändras och baskern tas av, och sammantaget blir dessa förändringar tydliga markörer för Yngves förvandling och vad som premieras. Yngves resa mot hegemonin har börjat. Samtidigt står den, igenom hela scenen perifera, Doris kvar i butiken leende med beundran i rösten; »åh, vilka hjältar«.

Hjälte-Julia är en handlingskraftig karaktär som verkar inom den maskulint kodade arenan. Hon blir en metafor för hegemonin, det åtråvärda och önskvärda. Man kan också tolka henne som en så kallad "pojkflicka" (Kåreland, 2005). Yngve beundrar och lovordar Julia, och detta stämmer överens med Julia Woods (1994) konklusion om att maskulina karaktärer ofta får beröm av andra för sina prestationer. Kvinnor har större handlingsutrymme än män inom litteratur, så länge de verkar inom den maskulint kodade arenan (Jackson & Gee, 2005).

Detta sammantaget med Yngves karaktär och den nödvändiga förändringen han behöver genomgå inräknat, är det svårt att argumentera för att författarna genom sina porträtt ämnar utmana eller förhandla fram ett nytt genuskontrakt. I denna scen, mer än i föregående, blir det tydligt att det är det maskulint kodade som är önskvärt. Den enda kvinnliga karaktären med feminina attribut, Doris, är perifer, och den manliga överordningen förblir intakt.

5.5 Vokaler

Information om sketch:

Följande är en analys av segmentet »Bokstavsteatern« ur episoden »Vokaler«. Doris och Dick får besök av en kund som vill köpa vokaler inför kvällens »Vokalmatch«. Det finns hårda och mjuka vokaler, men hur ska man egentligen veta vilka som är mjuka och vilka som är hårda?

Beskrivning av sketchen:

Den andra scenen av Bokstavsbutiken jag valt att analysera ingår i episoden »Vokaler«. Scenen börjar med att butikens två arbetare; Dick och Doris iordningställt vokalartefakterna som butiken säljer. In i butiken kommer Dagny skrikandes »Vokalerna! Vokalerna! A, E, I, O, U, Y, Å, Ä, Ö!«, påhejad av en leende Dick.

I sin vetenskapliga artikel har Woods (1994) undersökt hur maskulina karaktärer framställs i amerikanska barnprogram. En konklusion hon kunde dra var att de maskulina karaktärerna ofta var dominanta, aggressiva och engagerade i spännande aktiviteter de mottog beröm för. Detta stämmer överens med Hirdmans konklusion om hur manliga kompetenta förebilder idealiseras. Även om Dagny är en kvinnlig karaktär är det tydligt att hon agerar utefter ett maskulint manus. Hon har en yvig öppen kroppshållning och en förställd röst.

Dagny kliver in i butiken och utforskar butikens utbud under assistans av Doris. Hon låter Dagny veta att de har färdiga vokalpaket till försäljning. De placerar alfabetets vokaler på kassadisen och Dick berättar för Dagny vilka som är de hårda vokalerna och om bokstaven »k« olika uttalsvariationer och Doris redogör för de mjuka vokalerna. Om detta är en tillfällighet eller ett uttryck för en könsdikotomi där mjukt associeras med kvinnligt och hårt med manligt, är svårt att avgöra. I motsvarande segment i episoden »Hjältar« är Doris porträtterad stereotyp feminint och detta kan sägas ligga i linje med hennes persona.

Doris och Dick packar ihop vokalerna och placerar dem i två stycken påsar med hårda respektive mjuka vokaler. Efter att ha gjort det frågar Doris Dagny vilka som vinner kvällens match. Dagny svarar »de hårda« med eftertryck, tar påsen med de hårda vokalerna och lämnar butiken.

Bild 5: Karaktären Dagny yviga gester

Hegemonisk maskulinitet:

I denna scen finns det en manlig karaktär, Dick. Genomgående för hela scenen är att han är i bakgrunden, i förmån för huvudkaraktär Dagny. För att kunna säga något om Dick bör han ställas i kontrast till Dagny. Dagny representerar en sport-supporter, och hon bär, som nämnts ovan, på flertalet stereotypa maskulina drag. När hon antrar butiken gör hon det skrikandes »vokalerna«. Hon uppfattas som våldsamt och aggressiv, två stycken stereotypa maskulina drag (Nikolajeva, 2004). När hon ropar fram vokalerna gör hon det med en mörk bullrig röst. När Dagny informeras om att det i lokalen finns flertalet vokaler svarar hon koncist »jag vet«, och när hon blir informerad om att det även finns konsonanter visar hon med hela kroppen sin aversion mot att bli informerad.

Det går att tolka Dagnys beteende som att hon inte tycker om att hennes kunskap blir ifrågasatt, och hon verkar vilja ge sken av att visa sig kompetent. Detta stärks ytterligare när Doris informerar om att de har färdiga vokalpaket till salu och Dagny gagnar »öh, aa visst, jag kan det här men... kör!«. När hon blir ifrågasatt går hon i försvarsställning och blir rovgirig; som om den Doris beträtt hennes revir. Att vara rovgirig är något Nikolajeva (2004) kategoriserar som maskulint. Motsvarande för det feminina schemat är omtänksam. Detta visar på problematiken med Nikolajevas

(2004) schema. Att vara rovgirig är ofta ett mindre eftersträvansvärt beteende än att vara omtänksam, vilket är den kvinnliga motsvarigheten.

I början av scenen informerar Dick glatt Doris om att allting är i ordning inför kvällens match. När Dagny antrar butiken skrikandes vänder han sig mot henne och ler och klappar med i hennes sång, vilket sker genomgående i scenen. Detta kan tolkas som att han accepterar och uppmuntrar beteendet. De attribut som är synonyma med maskulina hegemonin ses som åtråvärda.

Genom att applådera och implicit uppmuntra Dagnys beteende kan Dick i skenet av Connells (1995) teorier ses som en »underordnad man«. En man som inte till fullo uppfyller kraven för att kvalificera sig på »delaktiga män(nens)« arena, men som via sina handlingar upprätthåller hegemonins status genom att uppmuntra och stödja för hegemonin önskvärda attribut. Detta yttrar sig i denna scen dels när Dick uppmuntrar Dagnys beteende och när han fortsätter att sjunga på Dagnys låtar. Han accepterar och uppmuntrar implicit Dagny som i denna scen förkroppsligar och positioneras inom kategorin »delaktiga män«.

Vad som är önskvärt i denna scen, och hur det kommuniceras, främst av Dagny, visar också på den problematik Nordberg (2002) framhållit med att applicera Connells (1995) teorier i en svensk kontext. Dagny framstår i scenen som auktoritär och rovgirig, hon snäser av de andra och tycker inte om att bli ifrågasatt. Enligt Nordberg (2002) är det inte längre den auktoritäre mannen som är norm utan snarare den mjuke medelklassmannen.

Performativt genus:

Dick är tillbakadragen i denna scen. Han är betydligt anonymare än de manliga karaktärerna Bruno och Dani från Bokstavsteatern. I likhet med Yngve från »Hjältar«, har Dick en mild framtoning. (Nikolajeva, 2004). Till skillnad från scen ett och två är han inte i centrum för historien, vilket kan sägas bryta mot representationsmönstret, eftersom det finns fler kvinnor än män. I Jackson & Gees (2005) forskning visade det sig att i barnlitteratur är något fler manliga karaktärer än kvinnliga. Till skillnad från båda segmenten i »Hjältar« där de feminina dragen är en premiss för händelseförloppet och där feminina drag ej är önskvärt och i behov av korrigering berörs det inte här.

Genom att delvis låta Dick agera utefter ett kvinnligt kodat manus kan detta ses som att författarna ämnar utmana rådande könsstereotyper. Förvisso är karaktären betydligt grundare än Yngve och inte i centrum för historien, vilket kan tänkas vara en anledning att dennes attribut inte uppmärksammas. Görs denna tolkning, är det svårt att legitimera att författarna försökt förhandla fram nya genuskontrakt, vilket Johansson (2000) framhåller som viktigt för att formulera nya könsidentiteter.

För att undersöka detta ytterligare behöver man titta på hur Dagny skrivs fram. Hon skrivs fram som gapig och högljudd karaktär, och tillskrivs flertalet maskulina attribut; bland annat aktiv, våldsam, rovgirig och av vissa tolkas hon säkerligen som aggressiv. Det går att argumentera för att hon med dessa attribut agerar enligt ett manligt kontrakt. Å andra sidan råder inget motsatsförhållande för att en kvinnlig supporter inte skulle vara högljudd och stökig; men då attributen hon tillskrivs är genomgående maskulina är det ett rimligt antagande att hon agerar på den maskulint kodade arenan och döma av de andras reaktioner – kan man anta att hon är en så kallad “pojkflicka” (Kåreland, 2005).

I likhet med karaktären Hjärte-Julia från scen två, som också kan tänkas beträda den maskulint kodade arenan, har hon ett yvig öppen kroppshållning och mörk röst. Det finns skäl att tro att författarna vill visa på korrelationen mellan maskulint och mörk röst. Med dessa delar i åtanke och att Dick de facto uppmuntrar och applåderar Dagnys agerande, och att det feminint kodade varit negativt för de andra maskulina karaktärerna i tidigare scener, är det skäligt att anta att man inte utmanar könsstereotyperna. Det skulle gå att byta kön på Dick utan att det skulle förändra innehållet i scenen, vilket sett utifrån ett performativt genustänk inte är att bidra till att luckra upp könsrollerna. Att Dagny karaktär laddas med maskulina attribut och att det görs utan anmärkning, ligger i linje med Jackson & Gees (2005) slutsats att kvinnor har större möjligheter att appropriera maskulint kodade attribut och agera i linje med dem än tvärtom. Det stämmer också överens med att “pojkflickor” bemöts positivt, medan motsatsen, allt för feminiserade pojkar, bemöts negativt (Kåreland, 2005). Men det betyder inte heller per se att man utmanat rådande könsroller eftersom Dagny är så stereotyp.

5.6 Allt är lek

Information om sketch:

Detta är en analys av segmentet »Bokstavsbutiken« ur episoden »Allt är lek«.

I detta segment får Doris och Dick besök av en icke-namngiven (Elisabeth hädanefter) kund som vill köpa bokstaven L, »lirarens favorit«. Ska Dick och Doris kunna hjälpa Elisabeth att få den bokstav hon vill ha?

Beskrivning av sketchen:

Vid kassan i Bokstavsbutikens bakre del står Dick och bygger ett torn av bokstäver. Bakom honom i bild, smyger Doris upp bakom honom; frågar: »Står du här och leker?«. En märkbart skrämmd Dick rycker till, råkar riva ner tornet, och märkbart irriterad svarar han, samtidigt som han himlar med ögonen åt Doris: »Leker jag med bokstäver? Nej... Jag sorterar dem...ehm, i ordning«

Entrédörrens klocka ljuder Elisabeth äntrar butiken och med bestämda steg rör hon sig mot kassan, skrikandes: »Bokstavsaffären, sha-la-la-la-la«, »Ge mig ett L, öh, lirarens favorit«. »Självklart«, stammar, en nervös Dick, samtidigt som han börjar redogöra för bokstaven »L«, hur det uttalas och dess användning (»används ofta för svåra ord som läsa, litteratur och läxa«) för en måttligt intresserad tuggummituggande Elisabeth. Hon säger: »Eller L, l som i långtråkigt och alldeles för litet, jag behöver ett stort L. L, som i långskott«. Sedan vänder hon sig om och formerar sin arm som en bandyklubba och låtsas skjuta på en boll.

»"Man leker inte bokstäver"«, fnyser Doris, med blicken vänd mot Dick stående snett bakom honom. En parafra till det han tidigare sagt. Sedan informerar hon Elisabeth om att de har passande bokstäver till henne och går till lagret bakom kassan. »Det räcker med ett för mig«, säger Elisabeth »För dig ja«, svarar Doris.

En nervös Dick blir tillrättavisad av Doris.

Medan Elisabeth väntar på att Doris ska plocka fram bokstäverna låser hon blicken på en allt nervösare Dick. Doris kommer tillbaka från lagret med ett stort »L« i wellpapp, till en nöjd Elisabeth som skanderar »Perfekt, bästa bokstaven«. Här förändras Elisabeths röst. Den blir mörkare, hennes kroppshållning blir öppnare och genom det tar hon större plats. »Har ni något med E också?«, frågar Elisabeth. »Där«, säger Doris, och pekar åt vänster på väggen, och går fram och ställer sig framför kassan »Det är roligt med bokstäver«.

Elisabeth berättar att hon vill ha två bokstäver. Dick, som hitintills stått bakom kassan och tittat på, stiger fram framför kassan och tar tag i ett stort »E« och berättar att det inte är roligt utan nyttigt snarare och berättar om hur »E« kan uttalas, att »E« ofta används i skolböcker och att det kan göra ens språk elegant. »Synd att du inte leker med lite roliga bokstäver som E och L«, svarar Elisabeth och kastar upp en innebandyboll i luften. En märkbart nervös Dick mumlar »M-m-m«, tar bollen när Elisabeth kastar upp den i luften och börjar spela bandy och skjuter bollen i mål, ett, enligt honom själv: »Enastående. Exemplariskt Exceptionellt mål. Publiken är euroforisk«.

Hegemonisk maskulinitet:

I denna scen finns det en manlig karaktär och två kvinnliga karaktärer. I likhet med i »Vokaler« är Dick något i skymundan för Elisabeth (kunden) som besöker butiken. Det finns flertalet likheter mellan Elisabeth och karaktären Dagny från »Vokaler«. I synnerhet är Dicks förhållningssätt snarlikt. Han blir nervös och passiv när hon höglutt klampar in. Elisabeth tittar på honom och fnissar. Dagny tillhörde kategorin »delaktiga män«, och var i centrum för scenen och för vår och de andra karaktärernas uppmärksamhet.

I denna episod är det Elisabeth som är i centrum. Scenen är uppbyggt runt henne. Det är gentemot hennes handlingar de andra karaktärerna förhåller sig till. Elisabeth tycks inte ta Dick på allvar. När han berättar om bokstaven »L:s« användningsområde skiftar kameran från Dick mot henne i halvbild, där hon med skeptisk blick iakttar honom. När Dick avslutat sin utläggning får han av Elisabeth veta att »Eller L, I som i långtråkigt« och han blir parafraserad av Doris. Doris parafras blir i detta sammanhang ett uttryck för Dicks ängslighet. Mot Doris stod han på sig själv och sa ifrån, både verbalt och kroppsligt men mot Elisabeth står han handfallen. Bakom kassan blir han passiv och sårbar (Nikolajeva, 2004). Om det är en ren tillfällighet eller en del av ett mönster är svårt att säga, men gentemot den karaktär som upprätthåller hegemonin står han handfallen. När han blir parafraserad av den karaktär som är feminint kodad blir han irriterad. Detta kan ses som att Dick är underordnad Elisabeth men trots detta underläge är han ändå överordnad Doris, i egenskap av att hon är kvinna. Bilden av att Dick tillhör kategorin »underordnad man« börjar växa fram. Genomgående för Dicks karaktär både här och i »Vokaler« är att han förkroppsligar något som ej är önskvärt.

I slutet av scenen förflyttar sig Dick från en position bak i bild fram till mitten av bilden. Han stjälar bollen av Elisabeth, tar en L-artefakt, använder den som bandyklubba och gör mål. När han gör mål jublar karaktärerna och Dick åtnjuter då fördelarna denna position tilldelas och han stödjer dess ideal. Detta kan ses som en metafor för Dicks strävan att positionera sig inom kategorin »delaktiga män«.

Performativt genus:

Många likheter mellan Dagny (från »Vokaler«) och Elisabeth går att finna. De är båda att betrakta som "pojkflickor" (Kåreland, 2005). De befinner sig inom samma

kategori men det som särskiljer dem är inte deras egenskaper utan vilken plats deras agerande tillåts ta. Dagny markerade sin överordning genomgående verbalt men även kroppsligt via ett yvigt öppen kroppshållning (Jackson & Gee, 2005). Elisabeth markerar genom att också skrika men till skillnad från Dagny är det ej ett genomgående drag. Inte heller har hon en lika aggressiv framtoning. Det är dock tydligt att hon agerar i enlighet med ett manligt "manus". Feminina karaktärer med maskulina drag och manligt manus är legio, och löper som en röd tråd genom alla tre scener i Bokstavsbutiken segmenten. Det önskvärda accentueras bland annat genom att karaktärerna förställer rösten och gör den maskulinare. Detta ligger i linje med att "pojkflickor" generellt betraktas som något positivt i litteratur.

Någon större skillnad mellan hur Dick porträtterades i »Vokaler« och här går ej att finna. Han är utrustad med en del feminina attribut. Det kan vara en god egenskap om man ämnar utmana de givna könsrollerna. I så fall skulle scenen verka för att lyfta fram en mer komplex mansroll, vilket skulle bryta mot rådande normer (Evans & Davies, 2005). Det är dock svårt att se hur författarna utmanat könsrollerna.

Gentemot Elisabeth, som agerar utefter ett manligt manus, är Dick handfallen och passiv. Han fryser och den självsäkerhet han visade upp mot Doris går ej att finna. Elisabeth är utifrån ovanstående analys att betrakta som en maskulin karaktär, överordnad Dick.

Doris är den enda kvinnliga karaktär som bär på feminina attribut, och också den enda karaktär Dick kan tillrättavisa och ej tycker om att bli tillrättavisd av. Detta kan ses som metafor för den manliga samhällsliga överordningen gentemot kvinnor. I slutet av scenen när Dick tar en bandyklubba, börjar spela bandy, det vill säga han äntrar Elisabeths arena. När han sedermera gör mål får han hennes och Doris bekräftelse vilket accentuerar att det maskulint kodade alltjämt är det önskvärda.

6 Slutsats och diskussion

I detta avsnitt ämnar jag sammanfatta studien och redogöra för dess syfte och frågeställningar och föra en diskussion. Syftet med studien var att undersöka hur de manliga karaktärerna skrivs fram i tv-serien »Livet i bokstavslandet« (UR). Ett syfte

var att analysera om traditionella könsroller utmanas eller reproduceras. Vidare har syftet varit att undersöka vilken kategori de manliga karaktärerna i serien positioneras inom den hegemoniska maskuliniteten. Som teoretisk ram användes Connells teori om »hegemonisk maskulinitet« och Butlers begrepp »performativt genus«. I bakgrunden hänvisade jag till den markanta underordningen av kvinnliga karaktärer i litteraturen och medias medierande roll i hur vi förstår oss själva och omvärlden.

När »Livet i bokstavslandet« släpptes betonade skådespelaren Björn Kjellman vikten av att uppdatera programmet, som är en hommage till »Fem myror är fler än fyra elefanter«, genusmässigt. Det var en av anledningarna till att jag ville analysera om programmet de facto utmanar eller reproducerar traditionella könsroller. En av mina frågeställningar var om de manliga karaktärerna »reproducerar eller utmanar traditionella könsroller«? I min tidigare forskning hänvisade jag till Woods (1994) som granskat amerikanska barnprogram och där de maskulina karaktärerna ofta porträtterades aggressiva, dominanta och att de fick beröm för detta. Jag refererade också till Hirdman (2004) vars studie visade att veckotidningen »FIB Aktuellt« ofta idealiserade manliga kompetenta förebilder. Om man kopplar detta till min analys bredde ett entydigt mönster ut sig. Det var de genomgående aktiva maskulina-, de maskulint kodade karaktärerna eller ”pojkflickorna” som fick beröm för sina prestationer.

I episoden »Hjältar« idealiserar den feminint kodade Yngve och Doris Hjalte-Julia. Evans & Davies (2000) studie visade på en stor distinktion mellan manliga och kvinnliga karaktärer rörande vilka egenskaper de tillskrevs. Den visade också att kvinnor oftare tillskrevs manliga egenskaper än motsatt. Signifikativt för alla sketcher är att det funnits gränsöverskridande karaktärer åt båda håll. När de maskulina karaktärerna tillskrevs feminina attribut var det i majoriteten av sketcherna en premis för sketchen; för vad som dels ej var önskvärt och vad som behövde förändras. När feminina karaktärer skrevs fram som maskulina eller som ”pojkflickor” porträtterades det i alla sketcher som positivt. Detta skulle kunna ses som att man försökt att suddas ut gränserna mellan maskulint och feminint för att bereda en plats för människan, oberoende av kön. Serien visar trots allt på att man kan vara man på en rad olika sätt. Eftersom det endast i ett fall, episoden »Här kommer blod« inte betraktades som negativt är det svårt att se att författarna de facto utmanat könsrollerna. ”Pojkflickan”

Ami skulle lika kunnat ha varit en maskulin karaktär utan att händelseförloppet förändrats. Yngves könsöverskridande beteende var i akut behov av korrigerande och »den lilla plutten« Bruno kunde och borde appropriera önskvärda attribut. Särskilt tydligt var detta i episoden »F som i fiskar«, där de två maskulint kodade karaktärerna var sinnebilden för rationalitet och de två feminint kodade karaktärerna porträtterades som hysteriska och irrationella.

Betraktas detta utifrån ett performativt genusperspektiv är det svårt att argumentera för att man utmanat rådande könsroller. Det bör snarare ses som en intäkt för att det alltjämt är det maskulina som är det åtråvärda och således reproduceras könsrollerna. Det stämmer även överens med Evans & Davies (2000) studie som visade att män i högre grad än kvinnor porträtteras stereotyp i läromedel. Det korrelerar också med Johansson (2000) som menar att det är genom att gå i polemik med det förgivettagna man kan arbeta fram nya kategorier och förändra synen på manligt och kvinnligt.

Min andra frågeställning utgick från Connells (1995) teorier om hegemonisk maskulinitet och jag har undersökt inom vilken position de maskulint kodade karaktärerna befann sig. För att kunna undersöka detta har jag använt mig av Nikolajevs (2004) abstrakta schema för karaktärsdrag i barnlitteraturen. Connell (1995) menar att maskuliniteten är uppbyggd utifrån en statusfylld position som bär på vissa värderingar – en hegemoni. Hegemoni betyder »ledande position« och menar vidare att maskuliniteten är uppbyggd runt en hegemoni; en statusfylld position som bär på vissa värderingar (Connell, 1995, 100-105). Majoriteten av män tillhör kategorin »delaktiga män« och det är dessa, som genom att sträva efter att nå hegemonins ideal, åtnjuter de fördelar män har över kvinnor och upprätthåller patriarkatet. För att veta vilka attribut som ej är önskvärda för hegemonin finns kategorin »underordnade män« som kontrasteras gentemot »delaktiga män«. Vanligt förekommande är att kategorin »underordnade män« tillskrivs feminina attribut och deras strävan för att tillhöra hegemonin leder till att de indirekt upprätthåller hegemonins status.

I varje sketch fanns det åtminstone en maskulin karaktär som tillhörde kategorin »underordnade män«. Premissen för majoriteten av de analyserade sketcherna var att de karaktärerna av andra uppmanades appropriera adekvata attribut, så att de också

kunde bli en del av kategorin »delaktiga män«. Det yttrade sig i att de genomgående tillskrevs feminina attribut så som »beroende« och »lydig«, och då gentemot karaktärerna inom kategorin »delaktiga män«. Deras överordning gentemot de andra karaktärerna och de karaktärernas beroende löpte som en röd tråd igenom alla sketcher. Det framgick med önskvärd tydlighet vad som ansågs legitimt och eftersträvansvärt; Hjalte-Julia hjälper Yngve att tillägna sig – för hegemonin - önskvärda egenskaper. En leende Dick hejar på Dagnys beteende och blir passiv inför den högljudde Elisabeth. Gemensamt för alla tre nämnda feminina karaktärer var att de var maskulint kodade och i denna kontext bärare av de åtråvärda attributen. Utifrån detta kan man dra slutsatsen att sketcherna i sig göder och – indirekt – reproducerar hegemonin och patriarkatet. Denna tes stärks då serien sällan eller aldrig problematiserar eller verkar för att förhandla fram nya genusmönster.

Endast i en sketch fanns det en karaktär som eventuellt kunde karakteriseras som en »marginaliserad man«. Det kan ses som positivt att serien ej exkluderar på grund av etnicitet eller hudfärg. Det föranleder dock ett annat problem: nämligen att serien består av vita karaktärer och att serien utifrån ett mångfaldsperspektiv inte är representativ för hur Sverige ser ut i stort. Avsaknaden av mångfald i karaktärsporträtten bör - utifrån en intersektionell ansats - ses som ett problem.

Serien problematiserar eller förhandlar inte fram nya genusmönster utan befäster dem snarare. Utifrån detta kan man dra slutsatsen att sketcherna i sig göder och – indirekt – reproducerar hegemonin och patriarkatet. Man bör dock ha i åtanke att när man analyserar en tv-serie pausar man, funderar litet, spolar tillbaka. Ser samma sekvens en gång till. Man fäster vikt vid sådant man annars inte ser. Det är i ljuset av detta analysen blir relevant.

6.1 Förslag på vidare forskning

Då det finns väldigt litet genusinriktad läromedelsforskning i Sverige generellt och särskilt riktad mot skolans lägre åldrar, behövs ytterligare analyser med feministisk ansats. Att granska svensk- och SO-läromedelsböcker med fokus på bilder utifrån ett intersektionellt perspektiv är mitt förslag.

7 Käll- och litteraturförteckning

7.1 Tryckta källor

Connell, Raewyn, 1995 *Maskuliniteter* Göteborg: Daidalos AB

Fagerström, Linda, Nilson, Maria, 2008, *Genus, medier och masskultur* Malmö: Gleerups

Hirdman, Anja, 2004, *Tilltalande bilder* Stockholm: Bokförlaget Atlas

Hirdman, Yvonne, 2001, *Genus – om det stabilas föränderliga normer* Stockholm: Liber

Hirdman, Yvonne, 2007, *Gösta och genusordningen: feministiska betraktelser* Stockholm: Ordfront

Kamjou, Anna, 1998, Han, hon, den, det – Om genus, kön och informationsteknik. I: Westerberg, Bengt, 1998: *Han, Hon, Den, Det – Om genus och kön*, Ekerlids förlag, Lund

Kimmel, Michael, 1987, *Changing men: New directions in research on men and masculinity*. Beverly Hills: Sage Publications

Kåreland, Lena, 2005 Frihet eller närhet? Om Benny och Malla I: Kåreland, Lena (red.), 2005, *Modig och stark - eller ligga lågt*. Stockholm: Natur och kultur

Laqueur, Thomas, 1994, *Om könens uppkomst: hur kroppen blev manlig och kvinnlig* Stockholm: B Östlings bokförlag

Lykke, Nina, 2009, *Genusforskning - En guide till feministisk teori, metodologi och skrift* Stockholm: Liber

Nikolajeva, Maria, 2004, *Barnbokens byggklossar* Lund: Studentlitteratur

Nilsson, Bo, 1999, *Maskulinitet - representation, ideologi och retorik*, Umeå: Boréa Bokförlag

Nordberg, Marie, 2005, *Jämställdhetens spjutspets? Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskuliniteter, feminitet och heteronormativitet* Göteborg: Arkipelag

Roosvall, Anna & Widestedt, Kristina, 2015 Medier och intersektionalitet I: Hirdman, Anja, Kleberg, Madeleine (red), 2015, *Mediers känsla för kön* Göteborg: Nordicom

Selby, Keith & Cowdery, Ron, 1995, *How to study television* London: Palgrave Macmillan

Skolverket, 2011, *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, Stockholm: Skolverket

7.2 Elektroniska källor

Evans, Lorraine, Davies, Kimberly, 2000, *No Sissy Boys Here: A Content Analysis of the Representation of Masculinity in Elementary School Reading Textbooks'*
https://www.researchgate.net/publication/226481990_No_Sissy_Boys_Here_A_Content_Analysis_of_the_Representation_of_Masculinity_in_Elementary_School_Reading_Textbooks (Hämtad 2016-03-05)

Flood, Julia, 2015, *Textbooks worldwide rely on gender stereotypes, report finds*
<http://www.theguardian.com/books/2016/mar/08/textbooks-worldwide-rely-on-gender-stereotypes-report-international-womens-day> Hämtad (2016-03-08)

Hearn, Jeff, 2004, *From hegemonic masculinity to the hegemony of men*
<http://fty.sagepub.com/content/5/1/49.full.pdf+html> (Hämtad 2016-02-25)

Jackson, Sue & Susan Gee, 2005, "'Look Janet', 'No You Look John': Constructions of Gender in Early School Reader Illustrations across 50 Years', *Gender And Education*,
https://www.researchgate.net/publication/248963343_'Look_Janet'_/'No_you_look_John'_constructions_of_gender_in_early_school_reader_illustrations_across_50_years
(Hämtad 2016-03-17)

Parbring, Bosse, 2002, *Mannen som offer eller maktutövare*
<http://jmg.gu.se/Aktuellt/Nyheter/fulltext//mannen-som-offer-eller-maktutovare.cid917676> (Hämtad 2016-03-02)

SOU:2004:115: Wahl, Elisabet, Wetterberg *Den könade förskolan– om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete*
<http://www.regeringen.se/contentassets/72e823fe19c845e2acbebfd5bbfee21/den-konade-forskolan---om-betydelsen-av-jamstallldhet-och-genus-i-forskolans-pedagogiska-arbete> (Hämtad 2016-02-25)

Svensson, Frida, 2014, *Skrota begreppet pojkflicka* <http://www.svd.se/skrota-begreppet-pojkflicka> (Hämtad 2016-04-12)

Svensson, Mathilda, 2013, *Sång och dans ska lära barn att läsa*
<http://www.dn.se/kultur-noje/nyheter/sang-och-dans-ska-lara-barn-att-lasa/> (Hämtad 2016-02-23)

Utbildningsradion, 2013, *Allt är lek*
<http://urskola.se/Produkter/178138-Livet-i-Bokstavlandet-Allt-ar-lek> (Hämtad 2016-02-25)

Utbildningsradion, 2015, *Bild 1* [Skärmavbild] <http://urskola.se/Produkter/190024-Livet-i-Bokstavlandet-Hjaltar> (Hämtad 2016-02-26)

Utbildningsradion, 2013, *Bild 2* [Skärmavbild]
<http://urskola.se/Produkter/178139-Livet-i-Bokstavlandet-Det-kommer-blod>
(Hämtad 2016-02-25)

Utbildningsradion, 2013, *Bild 3* [Skärmavbild]
<http://urskola.se/Produkter/178143-Livet-i-Bokstavlandet-F-som-i-fiskar>
(Hämtad 2016-02-26)

Utbildningsradion, 2015, *Bild 4* [Skärmavbild]
<http://urskola.se/Produkter/190024-Livet-i-Bokstavlandet-Hjaltar>
(Hämtad 2016-02-26)

Utbildningsradion, 2014, *Bild 5* [Skärmavbild]
<http://urskola.se/Produkter/186581-Livet-i-Bokstavlandet-Vokaler>
(Hämtad 2016-02-26)

Utbildningsradion, 2013, *Bild 6* [Skärmavbild]
<http://urskola.se/Produkter/178138-Livet-i-Bokstavlandet-Allt-ar-lek> (Hämtad 2016-02-25)

Utbildningsradion, 2013, *Det kommer blod*
<http://urskola.se/Produkter/178139-Livet-i-Bokstavlandet-Det-kommer-blod>
(Hämtad 2016-02-25)

Utbildningsradion, 2013, *F som i fiskar*
<http://urskola.se/Produkter/178143-Livet-i-Bokstavlandet-F-som-i-fiskar>
(Hämtad 2016-02-26)

Utbildningsradion, 2015, *Hjaltar*
<http://urskola.se/Produkter/190024-Livet-i-Bokstavlandet-Hjaltar>
(Hämtad 2016-02-26)

Utbildningsradion, 2013, *Livet i bokstavlandet* <http://urskola.se/Produkter/178137-Livet-i-Bokstavlandet-Alfabetet#Om-serien> (Hämtad 2016-02-22)

Utbildningsradion, 2014, *Vokaler*
<http://urskola.se/Produkter/186581-Livet-i-Bokstavlandet-Vokaler>
(Hämtad 2016-02-26)

Woods, Julia, 1994, *Gendered Media: The Influence of Media on Views of Gender*, <http://www.nyu.edu/classes/jackson/causes.of.gender.inequality/Readings/Wood%20-%20Gendered%20Media%20-%2094.pdf> (Hämtad 2016-04-09)

8 Appendix

8.1 Hegemonisk maskulinitet

Observationsschema med utgångspunkt utifrån Connells hegemoniska maskulinitet

Material	Karaktär Y	Karaktär K	Karaktär M	Egna anteckningar
Porträtterad i bild? Fågel- eller grod- perspektiv? Hel- halvbild?				
Delaktiga Aktiv? Stödjer hegemoni? Åtnjuter fördelar?				
Underordnade Beter sig feminint? Icke önskvärda attribut/ handlingar? Motsats till?				
Marginaliserad Ålder? Kön? Etnicitet? Förväntas inte lösa problemen?				

8.2 Nikolajevas schema

Maria Nikolajevas (2004) schema för stereotypa karaktärsdrag i barnlitteratur.

Män/pojkar	Kvinnor/flickor
starka	vackra
våldsamma	agressionhämmande

känslökalla, hårda	emotioella, milda
aggressiva	lydiga
tävlande	självuppoftande
rovgriga	omtänksamma, omsorgsfulla
skyddande	sårbara
självständiga	beroende
aktiva	passiva
analyserande	syntetiserande
tänker kvantitativt	tänker kvalitativt
rationella	intuitiva

(Nikolajeva, 2004, sid 129)